

ИСЛОМ МАНАВИЯТИДА ТИЖОРАТ МАСАЛАЛАРИ

Хакимова САйера Олимжоновна
ТТПУ Ал Ижтимоий фан ўқитувчиси

АННАТАЦИЯ

Мақолада Исломда тижорат, савдо-сотиқ илми, қонун қоидалари баён қилинади. Шахарларнинг обрў эътиборини ва шон шухратини кўрсатувчи Махаллий бозор, Худудий бозор, Миллий бозор ва Жаҳон бозорлари ҳақида сўз юртилади.

ТАЯЧ СЎЗЛАР: Шариат, омонат, халол, судхўр, хадис, тижорат, ўлчов, давлат, вояга етган, хажим, миқдор, қўшимча қиймат.

Жамиятнинг иқтисодий ҳаёти масалаларига доир қарашларнинг вужудга келиши узоқ тарихий тараққиётнинг натижасидир. Бундай қарашлар дунёнинг барча мамлакатлари ва халқлари тарихида мавжуддир. Тарихий тараққиётнинг турли даврларида ўша даврларнинг илғор кишилари жамиятнинг иқтисодий ҳаётида бўлаётган воқеяларга ўз муносабатларини у ёки бу даражада билдирганлар ва бу масаладаги ўз қарашларини турли шаклларда ва турли даражада ифодалаб келганлар. Ана шундай қарашларнинг умумий замирида араблар худудида яшаб ижод этган буюк мутаффакирларнинг хизматлари ҳам каттадир. Улар ўзларининг қадимий, тарихий, бадий асарларида жамиятнинг иқтисодий ҳаёти, иқтисодий муносабатлари масаласига доир қимматли фикрларини илғари сурганлар. Буюк мутаффакирларнинг иқтисодий муносабатларга доир қарашларини улар яшаган даврдан ажралган ҳолда ўрганиш мумкин эмас албатта. Бунинг асосий сабаби шундаки уларнинг дунё қарашларига ўша даврлардаги иқтисодий-сиёсий тартиблар, давлатни идора қилиш усулларида, асосий омил бўлган. Шунинг учун ҳам ўзларининг асарларида давлат бошлиқлари ҳукмдорларни ва уларнинг амалдорлари олиб борган иш усуллари ҳақида, халқларнинг босқинчиларга қарши кураши ва улар ичида отилиб чиққан кахрамонлар ҳақида муҳим маълумотлар берганлар.

Феодализм жамияти ва давлатида ислом ғоялари асосий ўринни эгаллаган. Исломда ички зиддиятлар ривожланиб турли ғоявий сиёсий оқимлар келиб чиққан. Уларнинг хаммаси мазлум синфлар устидан ҳоким синфларнинг иқтисодий сиёсий ва маънавий ҳукмронлигини таъминлаш учун хизмат қилган. Араб мамлакатлари худудида вужудга келган иқтисодий қарашлар турли давирда яшаган олимлар ва тарихчиларнинг асарларида ифодаланган. Қадим замонлардан бошлаб араб мамлакатларида йирик иқтисодий фикрловчи олимлар етишиб чиққанлар улар ўз асарларида инсон фаолиятининг энг муҳим, зарурий тармоқларидан бири бўлмиш олди-берди ва савдо-сотиқ “тижорат” масалалари ҳам батафсил баён этилган. Бу жуда табиий бир ҳолдир, чунки тижорат исломда ғоят кенг тарқалган фаолият машғулотлардан бири саналади. Шарқдаги катта кичик шаҳарлар ва қишлоқларнинг хаммасида энг аввало бозор бўлган, бозорсиз шаҳар қишлоқ бўлмаган ва бўлиши ҳам мумкин эмас эди.

Ўтлик, сувлик, чўллик қишлоқ яхшидур,

Хар шаҳарнинг бир бозорий бўлмаса

Махтумқули

Шаҳарнинг обрў эътиборини ва шон- шухратини жумладан унинг қайси савдо йўлида жойлашганлиги, бозорларнинг гавжумлиги ва ободлиги, ва улардаги нарх- наво, маҳсулотларнинг хили ва навлари, қайси мамлакатдан савдогарлар келиб кетиб туриши, карвонсарой, мусофирхона, зиёратгоҳларнинг мўллиги қабилаарга бевосита боғлиқ бўлган.

Бозор ўзининг миқёсига қараб ҳам турланади. Шу жиҳатидан маҳаллий, ҳудудий, миллий ва жаҳон бозори мавжуд. **Маҳаллий бозор** кичик, масалан, қишлоқ, туман доирасидаги бозор бўлиб, унда асосан шу ерли сотувчилар ва харидорлар иштироқ этади, сотиладиган аксарият товарлар ҳам шу ерни ўзиники бўлади. **Ҳудудий бозор** – бу йирик ҳудудий чегарадаги бозордир. Бу ерда фақат маҳаллий аҳоли ҳунармандлар эмас, балки келгинди сотувчилар ва харидорлар ҳам бозор алоқасига киришади. Масалан, қуйи Амударё оқимидаги ҳудудий бозор бу Хоразм вилояти ва Қорақолпоқистондаги бозордир. **Миллий бозор** – бу муайян мамлакатнинг миллий чегараси доирасидаги яхлит бозор, у турли бозорларнинг мажмуасидан иборат. Бу бозорда муайян мамлакатдаги жамики ҳунармандлар, аҳоли, давлат ташкилотлари ва қисман хорижликлар иштироқ этишади. Миллий бозорлар бир-биридан ўзининг ҳажми, товарлар таркиби, харидорлар ва сотувчиларнинг сони жиҳатидан фарқланади. **Жаҳон бозори** – бу халқаро миқёсидаги ва турли мамлакатлардаги фирмалар ва ҳукумат идоралари иштироқ этадиган бозор, бу ерда турли мамлакатларда ишлаб чиқилган товарлар олди-сотдиси юз беради. Бу бозорда улгуржи савдо юз беради, энг муҳим маҳсулотлар (бўғдой, пахта, жун, кўмир, металл, нефть, газ ва ҳ.к.) сотилади ва харид этилади.

Чиндан ҳам Шарқ ўлкан бир бозордирки, Бағдод, Дамашк, Истамбул, Бухаро ва Самарқанд, Тошкент каби жаҳоншумул шаҳарлардаги маданият, санъат, илм-фан, ҳунармандчилик тараққиётининг бу ердаги тижорат ривожига алоқадор эканлиги ҳеч бир исбот талаб этмайди албатта. Ватан тараққиёти ҳавоий тушунча эмас, балки аниқ бир ҳаракатдир, бу ҳаракатнинг асоси ҳар бир одамнинг ташаббусидан бошланади. Яъни ҳар бир инсон ўзининг юртидан чиққан маҳсулотни сотиб олишлиги мамлакат ривожига учун бир заррадек кўринсада, биров ана ўша зарралардан тараққиёт бошланади. Шарқда минглаб-миллионлаб кишиларнинг турмуши, тирикчилиги, фаровонлиги азал- азалдан таъминлаб, белгилаб келган тижорат ишларини идора этиш бошқариш, савдога мол тайёрлаб берувчи, шу молни сотувчи ва харид қилувчининг ўзаро алоқа муносабатларини маълум бир қонун қоидалар асосида йўлга солиб туриши бобидаги жаъмики амаллар, мана XIV асрдирки, аксарият ҳолларда шарият негизида қурилгандир.

Шарият қонунларида савдо битимларини тузиш ёки бекор қилиш борасида ҳам муъаян шартлар белгилаб қўйилган, масалан мазкур битимда ёлғон, алдов содир бўлганлиги фош бўлса:

- Сотувчи оловчи киши кўзига молни нархини оширомоқчи бўлиб, уни қийматидан юқори баҳода берса ва олса.
- Молнинг айби ёки сифатсизлиги ошкора бўлса.
- Сотилган молни бир қисми савдода ошириб-тошириб таърифласа-ю, шу айтганлари ҳақиқатга тўғри келмаса, савдо битими бекор қилинган ҳисобланади.

Савдо ширкатлари тузиш масалалари ҳам шариятда аниқ баён этилган. Масалан, ширкат аъзоси шериклардан бирининг савдодан кўриладиган даромаддан бошқаларга қараганда менга кўпроқ тегишли-деб шарт қўйиш, ёхуд ўзи кўрган зиёни бошқалар устига ағдаришига мутлоқо ҳуқуқи йўқдир.

Аммо, бир- икки кишини савдо ишларидан четлатиш ёки бирон бир кишига кўпроқ даромад ажратишга шарият йўл қўяди, фақат томонлар ўзаро келишилса бас. Яна шарият қонунларига биноан шерикларидан ҳеч бири томонлар розилигини олмай туриб, қарзга мол сотиш ёки ҳарид қилишига ҳақли эмас, бу хилда мустақил иш кўрган киши эса зарарини ўзи қоплайди. Набодо шерикларидан бири қазо қилса ёки ақлдан озса уни ширкатдан чиқариш масаласи ҳал этилмагунча бошқа бир аъзо умумий молни, даромадини якка ўзи ўз холича таъсарруф этолмайди.

Юқорида тилга олинган қонун қоидаларининг ўзидан ҳам яққол кўриниб турибдики ислом амалиётида тижорат жуда катта иқтисодий аҳамиятга молик бир иш деб ҳисобланади. Шу боис неча- неча асрлардан бери барча мусулмон давлатларининг хатто энг олий ҳукумдорлари ҳам савдо-сотиқ ишларини ҳар жиҳатдан рағбатлантириб, уни давлатнинг асосий даромад соҳаларидан бирига айлантириш устида муттасил ғамхўрлик қилиб келадилар ва шу каби ишларида Расуллоҳдан ибрат оладилар.

Мадинада илк ислом жамоаси юзага келган дастлабки даврданоқ Муххамад Русуллоҳнинг ўзлари тижорат масалаларига диққат эътибор берганлар. Бу ҳақида Сарвари Коинотнинг хикматли сўз ҳадислари ҳам ёрқин далолатдирки, шулардан айримларини мисол тариқасида келтирамиз. Касбнинг энг яхшиси кишининг ўз қўли билан бажарадиган иши ҳалол савдодир. Кишиларнинг моллини ноҳақ деб кетишига **уч** одамлар қиёмат куни дўзахга маҳкумдирлар:

- Савдо- сотиқда ҳадеб қасам ичишдан сақланинг! Зеро у олдин фойдани кўпайтириб сўнг барбод қиладур. Ўзаро савдола-шувчилар то ажралишмагунча эҳтиёрлидурлар (савдони бузиш ҳуқиқига эгадурлар). Ҳар иккиси тўғри сўзлаб мол айбини ошкора айтиб, савдо қилсалар, савдолари баракали бўлур. Агар ёлғон сўзлаб мол айбини яширсалар, савдони баракаси йўқоллур.

- Кўрқоқ савдогар бойликдан маҳрум, кўрқмас савдогар эса омадлидир. Бозорларимизга четдан мол олиб келиш оллоҳ йўлидаги **жиҳот** кабидир. Ҳақингизни ҳоҳ мукамал, ҳоҳ ками билан бўлсада, **ҳалол** қилиб олингиз!

- Кимки билиб туриб, ўғирлик молни сотиб олса, у шу ўғирликни гуноҳига шерик бўладур. Савдода ўзи билмайдиган молнинг нархини кўтариб сотиш исломда йўқдир.

Бугун юртимиз тараққиёт бобида жадаллик билан ушиб бормокдаки айниқса иқтисодий соҳани такидламасликни иложи йўк. Юртбошимиз ҳар бир нутқларида халқни рози қилиш, иқтисодини яхшилаш борасида такидлаганлари бежиз эмас.

Ягона мақсад халқ манфаати ва фаровонлигидур.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатият билан давом эттириб янги босқичга кўтарамиз - Т.: "Ўзбекистон", 2018.
2. Хомидий Х. "Кухна шарқ дарғалари" Т. 1999.
3. Тожибоев А.А., Асатуллаева М.Н "Иқтисодий таълим-тарбия жараёнида маънавий меъросларидан ҳойдаланиш" Тошкент, Касб хунар таълими №1 2005.
4. Тожибоев А.А. "Иқтисодиёт эркинлиги – фаровонлик манбайи". Т. 2007.